

**OSMANLI ARAŐTIRMALARI
VII-VIII**

**EDITORS OF THIS SPECIAL ISSUE
İSMAIL E. ERÜNSAL — CHRISTOPHER FERRARD
CHRISTINE WOODHEAD**

**THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
VII-VIII**

İstanbul - 1988

YENİ BİR AHMEDİ ve İKİ ESERİ :
YÛSUF U ZELİHA, ESRARNÂME TERCÜMESİ

Nihat Azamat

Latîfî, Likâî'yi anlatırken Ahmedî'nin *Yûsuf u Zelîhâ* adlı bir mesnevisi olduğunu söyler. Latîfî'ye göre Likâî (XVI. yy.) Ahmedî'nin *Yûsuf u Zelîhâ*'sına bir nazire yazmıştır¹. *Tezkire*'de Ahmedî mahlaslı başka şair bulunmadığı için Agâh Sırrı Levend, bu Ahmedî'nin daha çok *İskendernâme* adlı eseri ve sonuna eklediği *Dastân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman* kısmı ile tanınan XV. yüzyıl divan şairi Ahmedî (öl. 815/1412-1413) olduğunu kabul ederek Türk edebiyatında *Yûsuf u Zelîhâ* yazan şairler arasında onun adını da zikreder². Ahmedî'nin *Yûsuf u Zelîhâ*'sı olduğunu kendi maddesinde değil de Likâî maddesinde dolaylı olarak söylenen Latîfî'nin bu tavrı eserin Ahmedî'ye aidiyeti konusunda uyanabilecek kuşkuları haklı kılacak niteliktedir. Çünkü gerek Ahmedî'nin, gerekse Likâî'nin *Yûsuf u Zelîhâ*'ları bugüne kadar ele geçmemiştir. Herhalde bu sebeple olmalı Ahmedî üzerine yapılan çalışmalarda Latîfî'nin verdiği bu bilgi üzerinde ya hiç durulmamış³ veya sadece «Ahmedî'nin böyle bir mesnevî yazdığı hiç duyulmamıştır»⁴ denilmekle yetinilmiştir.

1 Latîfî, *Tezkire*, İstanbul 1314, s. 304. Likâî için ayrıca bk. Sehi, *Tezkire*, İstanbul 1325, s. 99.

2 Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1974, I, 129; Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Yusuf u Zeliha'lar üzerinde doktora tezi yapan Halide Dolu Latîfî'nin Ahmedî ile ilgili rivayetinden söz etmez. bk. *Menşeiinden beri Yusuf hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları* (İstanbul 1953), İ.Ü. Ktp., T. 2197.

3 Nihad Sami Banarlı, «XIV. asır Anadolu Şairlerinden Ahmedî'nin Osman-Osmanlı Tarihi: Dâsitân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman ve Cemşid ve Hurşid Mesnevisi», *TM*, VI, İstanbul 1939; Fuad Köprülü, «Ahmedî», *İA*, I, 216-221; Mehmet Akalın, *Ahmedî Cemşid u Hurşid* (İnceleme-Metin), Ankara 1975; Tunca Kortantamer, *Leben und Weltbild des altosmanischen Dichters Ahmedî unter besonderer Berücksichtigung seines Divans*, Freiburg 1973.

4 İsmail Ünver, *Ahmedî, İskender-nâme* (İnceleme-Tıpkıbasım), Ankara 1983, s. 7.

- 6 Mülk-i Ermen taht-ı Gürcistân ile
Hazîne virürdi aña hoş cân ile
- 7 Farsla hem taht-ı Azribayicân
Oğunur hutbede Ya'kûb-cân
- 8 Mülk-i Abgâz ile Şirvân'ı meger
Almış idi ceng ile ol sır-i ner
- 9 Saltanat tahtında tutmuşdı karar
Virmiş idi her yaña bir ihtiyâr
- 10 Mülk-i Azribayicân'a ol meger
Kömüş idi bir emîri mu'teber
- 11 Hazretinde ulu begler çoğ idi
Devlet ile andan ulu yoğ idi
- 12 Dîn ü dünyâsı tamâmet ber-çarâr
Hem 'adâlet üstine dâyim üstvâr
- 13 Virdi⁵ Qur'ân idi vü zikri namâz
San'atı 'adl ü sevhâ fikri niyâz
- 14 Meyl-i hayrâta açar şu tek lezân
Sâyesinde hoş geçer pîr ü cüvân
- 15 Ehl-i 'ilme bâğ-ı cennet sâyesi
Katında hâşıl kamunun vâyesi
- 4a 1 Ehl-i fakra himmeti püşt ü penâh
Olmasun kim bu cihânda pâ ana
- 2 Hem mesâcid himmetinde ser-bülend
Çok medâris devîetinden sûdmend
- 3 Sâyesi ma'zûm için dârü'l-emân
Fâsık u zâlimlere gâyet yaman
- 4 Ehl-i bid'at heybetinde zehre-çâk
Niçe bed-mezhepleri kılmış helâk

5 Metinde «وردی» şeklinde.

- 5 Ehl-i Hakk'a şohbeti dâriü'-şifâ
Ehl-i zulme heybeti tîg-i cefâ
- 6 Her kelâmı dostına lutf-ı cemâl
Her maqâli düşmene kahr-ı celâl
- 7 Hem emânetde kamudan ihtiyâr
Aña tapsurmışdı mülki cümle kâr
- 8 'Adl u dâd eylerdi 'âlemde tamâm
Kılmış idi taht-ı Tebrîz'i maqâm
- 9 Düşmiş idi revnağa şehriyâr⁶
K'açar idi hoşlg ile Tebrîz maqâm⁷
- 10 Şubh-dem tâ şâm olunca 'adl u dâd
Şâmdan tâ şubh olunca 'ilm-i şâd
- 11 Okunurdu meclisinde ey hümâm
Gâh tefsîr ü kaşâş gâhî kelâm
- 12 Gâh târih u hikâyâ-yı ümem
Gâh ahbâr u rivâyâ-yı cerem
- 13 Gâh ahvâl-i meşâyihden haber
Söyleşi[r]di meclis içre şîr-i ner
- 14 Gâh gazâ-yı enbiyâdan güftügü
Gâh ahvâl-i selâtiniden gulû
- 15 Gâh haffâzân-ı mevzûn-ı laţîf
Gâh hoş-hû anlar ile söz zarîf⁸

4b

- 1 Leyli ihyâ eyler idi tâ seher
Oldı evrâdı[yla] dâyim şîr-i ner
- 2 Gerçi hükmindeydi Azribayican
Hâşşa mülki olmuş idi Nahcivan
- 3 Mülki idi Dehne'den tâ Dehne'ye
Dest-resi yok ayruk Sehne'ye

6 Metinde «şehr-i diyar» şeklinde.

7 Vezin ve kafiye tutmuyor.

8 Metinde «sözi zarîf» şeklinde.

- 4 Kâl'a-i Meyhûn'ı alıncağ be-nâm
Hâşşa yurd itmiş idi şâh-ı enâm
- 5 Anda idi kamu ol mîrzâdeler
Mihnet-i eyyâmdan âzâdeler
- 6 Hânkâh u medrese mescid ü hân
Anda düzdürmüşdi ol şâh-ı cihân
- 7 Bâğ u râğ u bahçe vü köşki sarây
Anda yaşatmışdı ol zıll-i hümây
- 8 Hoş kemâle yitmiş idi ser-eser
Kamusuñ vaqf itmiş idi şîr-i ner
- 9 Meclis-i 'ilm itmiş idi ihtiyâr
Anlaruñ ile özi leyl ü nehâr

Bu beyitlerden Ahmedî'nin *Yûsuf u Zelîhâ*'yı Yakup Han devrinde yazdığı anlaşılmaktadır. Yakup Han XV. yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Azerbaycan, İran ve Irak'da büyük bir devlet kuran Akkoyunlu⁹ hükümdarı Uzun Hasan'ın (öl. 882/1478) oğludur. Yakup Han, babası Uzun Hasan'ın ölümünden sonra altı ay kadar hükümdarlık yapan kardeşi Sultan Halil'in yerine Akkoyunlu tahtına geçtiğine ve ölüm tarihi olan 896 (1490)'a kadar saltanat sürdüğüne göre¹⁰ *Yûsuf u Zelîhâ* 883-896 (1478-1490) tarihleri arasında kaleme alınmış olmalıdır. Eserin 815 (1412-1413) tarihinde vefat eden Ahmedî'ye ait olamayacağı kesindir. Bu durumda Osmanlı şuara tezkirelerinde ve başka hiçbir kaynakta adına rastlanmayan yeni bir *Ahmedî* ile karşı karşıya olduğumuz ortaya çıkmaktadır.

Ahmedî aynı bölümün sonraki beyitlerinde *Yûsuf u Zelîhâ*'yı Akkoyunlular'ın Musullu boyu beylerinden Halil Bey'in isteği üzerine yazdığını söyler :

9 Akkoyunlular için genel olarak bk. Mülkrimin Halil Yınanç, «Akkoyunlular» İA, I, 251-70; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1943; John E. Woods, *The Aqquyunlu : Clan, Confederation, Empire*, Chicago 1976; R. Quring-Zoche, «Aq Qoyunlu», *Encyclopedia Iranica*, London 1986, II, 163-168.

10 Sultan Yakub devri siyasi tarihi için bk. Fazlullah b. Ruzbihan, *Târih-i âlem-ârâ-yi emînî*, Süleymaniye Ktp., Fatih 4430.

- 10 Hoş mu'î' idi meger kim hânına
Çok du'â eylerdi dâyim cânına
- 11 Atasından kalmış idi hânun ol
Hem inamlu kulıydı anun ol
- 12 Ced be-ceden mîr-i mîrân idi ol
Muşillu kavminden tarhân idi ol¹¹
- 13 Adı ol şâhun *Halîlullah* idi
Fi'li dâyim hasbeten lillâh idi
- 14 İbn-i Bektâş ol şehinşâh-ı cihân
Akkoynlu'dan mu'ayyen pehlivân
- 15 İrmesün yâ Râb kemâline zevâl
Görmesün devrân elinden intikâl

5a

- 1 Ol Halîl'ün hürmetiyçün ey Kerîm
Virmegil sen bu Halîl'e cevr ü bîm
- 2 Ol Halîl'ün cânıgün yâ Ferd ü Hû
Bu Halîl'ün cürmini 'afv it kamu
- 3 Defter-i 'işyânına çekdür kalem
Budurur senden murâdı zül-kerem
- 4 'Adl u dâdın merkezidür çünkim ol
Yâ Rab eyle bu du'âyı sen kabûl
- «[Sebeb-i] nazm-ı kitâb» şu beyitlerle bitmek-
tedir :
- 5 Bîñ yıl olsa *Ahmedî* ömrün tamâm
Kılsañ ol şâha du'âlar şubh u şâm
- 6 Ni'meti şükkrine kılsañ sâz u söz
Bînde bir şükkrin bitürmezsün henüz.

Ahmedî'nin eserini kendisi için kaleme aldığı Halil Bey Akkoynlu ulusunun iki büyük oymağından Musullu (diğeri Purnak) ho-

11 Vezin tutmuyor.

yunun¹² reisi olup Akkoyunlu kaynaklarında¹³ «Sufî Halil» lakabıyla anılmaktadır. Fatih ile Uzun Hasan arasındaki Otlukbeli savaşında (878/1473) Akkoyunlu ordusunun sağ kanadına kumanda eden Sufî Halil Bey, Uzun Hasan savaşa girmeye karar verdiği zaman bu kararın isabetli olmadığını söylemiş ancak Hasan Bey onun bu sözlerini dinlememiştir¹⁴. Kendisine «emîru'l-ümerâ» unvanını vererek atabeg tayin eden Sultan Yakup'un ölümünden sonra Safer 896 (Aralık 1490)'da onun henüz on yaşındaki oğlu Baysungur'u Akkoyunlu ve hanedanına mensup prensler ve devlet ümerasının muvafakatıyla Sultan ilân edip devlet idaresini tamamıyla kontrolü altına almıştır. Ancak devletin Sufî Halil'in eline geçtiğini gören diğer boy ve oymak beyleri Diyarbakır valisi Süleyman Bey Biçenlü'nün etrafında toplanmışlar, 896 (Eylül 1491)'da Diyarbakır'dan hareket ederek Van'a gelen Süleyman Bey ile bir ay süren savaşa girişmiş ve başarısızlığa uğrayarak başkent Tebriz'e geri çekilmiş, bu sırada taraftarlarının bir kısmı Süleyman Bey Biçenlü'ye katılmışlardır. Bir süre sonra bütün kuvvetlerini toplayan Sufî Halil, Sultan Baysungur'u da yanına alıp Süleyman Bey'i karşılamaya çıkmış, savaşın en şiddetli anında Sultan Baysungur Süleyman Bey'in yanına kaçırılınca kuvvetlerinin büyük bölümü karşı tarafa geçmiş, Musullu beyleri ve askerleriyle sonuna kadar mücadele edip telef olmuştur. Hoca Sadeddin -babası Hasan Can'dan naklen- Sufî Halil'in yakınlarından olan dedesi Hafız Mehmed İsfahani'nin bu savaşta bulunduğunu, savaş bittikten sonra Sufî Halil'den hiç bir iz kalmadığını belirtir (*Tâcu't-tevârih*, İstanbul 1279, II, 120)¹⁵. Sufî Halil Bey'in torunları Safevî hizmetine girmişler, Şah İsmail Musullu beylerinden birinin kızıyla evlenmiş ve bu evlenmeden büyük oğlu Tahmasb doğmuştur¹⁶. Muhyî-yi Gülşenî, «cümle ümera ve vüzeradan eşedd idi» diye tanıttığı Sufî Halil'in hayatı, şahsiyeti, Sultan

12 Musullu ve diğer Akkoyunlu oymakları için bk. Wodds, *a.g.e.*, s. 197-214.

13 Msl. bk. Abu Bekr-i Tihranî, *Kitâb-i Diyarbakriyya, Akkoyunlular Tarihi*, II. cüz, yay., Necati Lügal-Faruk Sümer, Ankara 1964, s. 463, 544, 564, 567, 574; Fazlullah b. Ruzbihan, *a.g.e.*, muh. yer.

14 Hasan Beg Rumlu, *Ahsenu't-tevârih, Nuruosmaniye Ktp.*, 3317, 116b.

15 Mülkrimin Halil Yımaç, «Baysungur», *İA*, II, 227-228.

16 Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 55; karşı Wodds, *a.g.e.*, s. 209.

Yakup ve Gülşeniyye tarikatının kurucusu İbrahim Gülşeni (öl. 940/1533) ile münasebetleri hakkında *Menâkıbnâme*'de orijinal bilgiler verir¹⁷.

Ahmedî yukarıdaki beyitlerin devamı olan «Âgâz-ı kışsa-i Yûsuf» bölümünde eserin yazılışını anlatırken kendisi ile ilgili bazı ipuçları vermektedir :

- 8 Geldük uş nazmuñ beyânına yine
Bu hikâyet tercümânına yine
 - 9 Böyle olmuşdı meger kim şehriyâr
Okıdurdı kışşalar leyl ü nehâr
 - 10 Okıdurdı her peyamber¹⁸ kışşası
Olur idi kendüzinüñ hışsesi
 - 11 Kalmamışdı kışsa kim ol bilmeye¹⁹
Okuyup aña nazar hem kılmaya
 - 12 Kışşasını Yûsuf'un gâyet meger
Teşvişiydi cân ü dilden şîr-i ner
 - 13 Okıdurdı dâyimâ bî-nazm anı
Hışşe aldı²⁰ andan ol şâh-ı sünî
 - 14 Hem mübârek kalbine düşmiş meger
Kim bunu nazm itdüreydi çü güher
 - 15 Gel gör imdi ben za'füñ hâlini
Bu garîb ü bî-nevâ ahvâlini
- 5b
- 1 Hizmetindeydi emîrün ol zamân
Kamu kullardan kemîne nâtivân
 - 2 Hâzretinde haşşa kullar çoğ idi
Bâri ben bî-çâreden kem yog idi

17 Muhyî-yi Gülşeni, *Menâkıb-i İbrahim Gülşeni*, yay., T. Yazıcı, Ankara 1982, s. 117, 118, 121, 150, 219.

18 Metinde «peygamber» şeklinde.

19 Metinde «kalmışdı ol kıssa kim bilmeye» şeklinde.

20 Metinde «alurdı» şeklinde.

- 3 Bir gün kân-ı şehâ ol pür-hüner
Cânib-i Rûm'a meger kıldı sefer
- 4 Tâ vara a'dâyile ceng ide
Anlara yiryüzini teng ide
- 5 Düldüli divâzede olmuş²¹ süvâr
Mîr-i ma'nî ol Halîl'ün nâmdâr
- 6 Leşkere emr itmiş idi şehriyâr
Cem' olalar hıdmete her kande var
- 7 Kal'adan çıktı yürüdi der-zamân
Geldi kondı Nahcüvân'a pehlüvân
- 8 'Adl u dâd idi oradan göçdi hem
Ol (جز) katına kondı bî-elem
- 9 Ordan dün katdı ol dürr-i 'Aden
İndi bir hoş menzile nâzük beden
- 10 Nîm leyl andan yürüdi tâ şehir
'Aleme enfâs-ı şubh irdi meger
- 11 Şubh-dem indi rikâbından emîr
Bilesince indi hem mîr ü vezîr
- 12 Başladı evrâd ü tesbîh ü namâz
Mâlikü'l-mülki irişdürdi niyâz
- 13 Şükri kıldı bindi devlet atına
Ünledi bu ben za'îfi katına
- 14 Kıldı çok çeşm-i 'inâyetle nazar
Ben fakîrün hâline ol şîr-i ner
- 15 Luţf ile bir niçe sözler söyledi
Kışsa-i Yûsuf'dan âgâz eyledi

- 6a 1 Himmet idüp didi ey 'âlfî-nazar
Kışsa nazm olmağ gerek bilgil haber

21 Metinde «olmuşdı» şeklinde

- 2 Çünkü sem'-i cânâ irişdi makâl
Şordı cisme ol nefesden geldi²² hâl
- 3 Çün işâret kıldı ol 'ayn-ı nefes
Cân u dilden kopardı biñ dürlü heves
- 4 Mâyesin²³ almış beden buldı hayât
Virdi gam şâhina şâdi şâhimât
- 5 Nişe kim anlar [ki] 'İsî-dem olur
Her kime şalsa nazar bî-gam olur
- 6 Hâki idi nelere nazarlan kimseye²⁴
Şanasın şaldı nazar bu hâkiye
- 7 Devletinde okudum çok çok sipâs
'Azm kıldum himmet idüp iltimâs
- 8 Cân ile didüm ki sem'an ve tâ'ate
Ne ki ikrâh ile bil ki râğbete
- 9 Şevket ile yürüdi²⁵ şâh-ı cihân
Elvedâ' idüp girü döndüm revân
- 10 Gûşe-i Tebrîz'-i kıldum ihtiyâr
Düştüm anuñ şugline leyl ü nehâr
- 11 Her ne aḥbâr rivâyât-ı garîb
Var idi cem' eyleyüben 'an-ḳarîb
- 12 Mişl-i taḥsin ḳısaş u tefsîri hem
Çok menâkıblar da iy şâh-ı ümem
- 13 Cem' idüp her birine kıldum nazar
Tâ 'inâyet eyledi ol dâdger
- 14 Evliyânuñ himmetiyle fazl-ı Hâḳ
Mîr-i ma'nî himmetiyle ol sebaḳ
- 15 Elli yidi günde bu tuḥfe nizâm
Hatm geldi Tebriz içinde tamâm

22 Metinde « كدى » şeklinde.

23 Metinde « مانسین » şeklinde.

24 Vezin tutmuyor.

25 Metinde « yürüdi kıldım » şeklinde.

Ahmedî bundan sonraki beyitte (vr. 6a, 1) *Yûsuf u Zelîhâ*'nın 4035 beyitten meydana geldiğini söyler. Elimizdeki nüshada ise 2986 beyit bulunmaktadır. Eser, kıssa tamamlanmadan vr. 101a'da sona erer. Varağın boş bırakılan (b) yüzüne sonradan bir dua yazılmıştır. Beyit sayısının eksik çıkmasının bir sebebi bazı varakların kopup düşmüş olmasıdır. Meselâ 15b nin rakabesi «didi» iken 16a «ki koçı», 75b ninki «bir hecin» iken 76a «saf dutup» diye başlamaktadır. Ancak bu kopuklukların eserin tamamlanmamış durumda olduğu gerçeğini değiştirecek bir özellik göstermediği açıktır. İstinsah edilen nüshanın eksik olması veya şairin eseri tamamlamamış bulunması beyit sayısındaki eksikliğin diğer sebepleri olarak düşünülebilir. İkinci ihtimal yani tamamlanmamış olması daha kuvvetli görünmekteyse de şimdilik tek nüsha olma özelliğini taşıyan eserin başka nüshası/nüshaları bulununcaya kadar bu konuda bir şey söylemek mümkün değildir.

Sonuç olarak, elimizde bulunan *Yûsuf u Zelîha*'nın müellifi Ahmedî, Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup devri şairlerindedir. Kendisi de şair olan²⁶, âlim, şair ve sanatkârları koruyan Sultan Yakub devrini²⁷ ihtiva eden İran tezkirlerinde²⁸ ve diğer kaynaklarda Ahmedî adlı bir şairden söz edilmemektedir. Hakkında bütün bildiklerimiz Anadolu'ya sefere çıkan Sufî Halil'in beraberinde olduğu ve Sufî Halil'in bir gece onu çağırarak Kıssa-i Yûsuf'u nazmetmesini istediği, Ahmedî'nin de ertesi gün ordudan ayrılp Akkoyunlu başşehri Tebriz'e geldiği ve *Yûsuf u Zelîha*'yı orada elli yedi günde kaleme aldığından ibarettir. Bu durumda Latîfî'nin dolaylı olarak *Yûsuf u Zelîha*'sı olduğunu bildirdiği Ahmedî'nin kimliği ve eseri tespit edilmiş olmaktadır. Eserin dil özellikleri ve edebi değeri başka bir yazının konusudur.

*
**

26 Mehmed Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbaycan*, Tahran 1314 hş, s. 402.

27 Sultan Yakub devri kültür hayatı için bk. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 196, 226; Fuad Köprülü, «Azerî», *İA*, II, 131-132; Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, trc. Tefik Bıyıklıoğlu, Ankara 1948, s. 87-106.

28 Msl. bk. Sam Mirza Safevî, *Tezkire-yi Tuhfe-i Sâmî*, Tahran, 1314 hş., Muhammed b. Muhammed Kazvinî, *Heşt Behîşt*, Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 4523 (Sultan Yakup devri şairleri için bk. 100a-117b). Lutfali Beg Âzer, *Âteşgede*, Bombay 1277; Ali İbrahim Hân Halil, *Suhuf-i İbrâhim*, Berlin Devlet Ktp., Pertsch, 663; İ.Ü. Şarkiyat Araştırma Merkezindeki fotokopi nüsha.

Yazının bu bölümünde *İskendernâme* müellifi Ahmedî'ye ait olduğu sanılan manzum *Tercüme-i Esrarnâme-i Attar* üzerinde durmak istiyorum. Eserin kütüphanelerimizde Ahmedî adına kayıtlı çeşitli yazmaları vardır. Ancak klasik kaynaklarda onun böyle bir eserinden söz edilmemektedir. İlk kez Bursalı M. Tahir'in Ahmedî'nin Attar'dan tercüme ettiğini söyleyerek son altı beyitini verdiği eserin²⁹ Ahmedî'ye ait olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca ulaşamamış olmakla birlikte genel eğilim Ahmedî'ye ait olduğu şeklindedir³⁰.

Sadettin Nüzhet, *Esrarnâme Tercümesi*'nin Ahmedî'nin eserleri arasında sayar ve

Ol *Halîlullah* emîr-i muteber
Düşmen-i Nemrûd u Şeddâl ey püser
Çünkü Attâr'ın sözi oldı tamâm
Ahmedî'ye düşdi nevbet ey hümâm

mısralarını tank göstererek fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla yazıldığını, Halil Bey (veya Paşa) adında birine ithaf edildiğini söyler³¹. F. Köprülü kütüphanesinde bir *Esrarnâme Tercümesi* bulunduğunu ve eserin 880 (1475-1476) tarihinde telif edildiğini söyleyerek, başka bir Ahmedî'ye ait olabileceğini öne sürer³², ancak eserin Tebriz'de yazıldığını belirten son beyitlerine dikkat etmez. Ahmedî'nin Tebriz'e gitmediği yazdığı maddede bildirilmediği ve gittiği bilinmediğine göre³³ Köprülü *Esrarnâme Tercüme*'sinin «Tebriz'de yaşayan» başka bir Ahmedî'ye ait olduğunu da tespit edebilirdi. İsmail Hikmet Ertaylan eseri «Ahmedî'ye izafe edilen Esrarnâme» diye anmakta Ahmedî'nin de Ahmed-i Dâî'nin de birer Esrarnâme yazmış olabileceklerini söylemektedir³⁴. Mesnevînin Attar'ın *Esrarnâme*'

29 Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, II, 173.

30 *Esrarnâme Tercümesi* üzerine iki lisans tezi yapılmıştır: Mustafa Özbacı, DTCF, Ktp., tez nr. 75 (bk. Ünver a.g.e., s. 6); Yaşar Akdoğan, *Tercüme-i Esrarnâme-i Attar*, (İstanbul 1971) İ.Ü. Ktp., T. 9641.

31 S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, I, 373-374.

32 F. Köprülü, «Ahmedî», *İA*, I, 221.

33 Tunca Kortantamer, «Yeni bilgiler ışığında Ahmedî'nin hayatı», *E.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* I, İzmir 1980, s. 165-185.

34 İ.Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1952, s. 67.

sinin tercümesi olmadığını³⁵ tesbit eden İbrahim Kutluk, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Ktp., İsmail Saip, nr. 1628'deki *Esrarnâme Tercümesi* nüshasının

On iki idi meger mâh-ı safer
Geldi hatme bu kitab-ı müteber
Şehr-i Tebriz içredür vakt-i bahar
Mevsim-i gül irmiş idi lâle-zâr
Tarih irmişdi sekiz yüz seksene
Dahi dört yıl bile hicretten yine

mısralarına dayanarak Köprülü'nün verdiği 880 (1475-76) tarihinin 884 (1479-80) olması gerektiğini söyler³⁶. İsmail Ünver, *Esrarnâme Tercümesi* üzerine lisans tezi hazırlayan M. Özbalcı'nın «880 yılını veren beyitlerin kimi yazmaların sonuna müstensihlerce eklenmiş olabileceği, çünkü bu beyitlerin anlatım bakımından metinden ayrı olduğu» şeklindeki görüşünü naklederek eseri Ahmedî'nin eserleri arasında sayar³⁷. Hasibe Mazıoğlu'ya göre «Ahmedî Attar'ın *Esrarnâmesi*'ni Türkçeye çevirmiştir». Sayın Mazıoğlu, «Fuad Köprülü *Esrarnâme*'nin Ahmedî'nin olmadığı, kendi kütüphanesindeki bir yazmanın sonunda eserin 800'de (*baskı hatası olmak, Köprülü'de 880*)³⁸ Tebriz'de Ahmed adlı başka bir şair tarafından (*bilgi hatası olmak, Köprülü'de «Tebriz» kelimesi yok*) yazılmış olduğu inancındadır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ktp., İsmail Saip bl, no. 1628/1 ile Ayasofya, 3452 *Esrarnâme* nüshalarında da 800 (880?)'de (*yanlış, bu iki nüshada 884 tarihi var. bk. İ. Saip nüshasından yukarıda yapılan alıntı*) Tebriz'de yazılmış olduğu yazılıdır. Ancak eserin sonuna dikkat edilince çevirinin bittiğini belli eden beyitten sonra gelen ve 800 (800?) tarihinde Tebrizde yazılmış olduğunu gösteren beyitlerin eseri kopye eden tarafından yapılmış olduğu kolayca anlaşılmaktadır» diyerek Bursa İl Halk Ktp., Genel 4777 ve İ.Ü. Ktp.,

35 İ.Ü. Ktp., TY 3777 deki *Esrarnâme tercümesi* nüshasında (bk. vr. 1b) eserin Attar'ın *Esrarnâme*'sinin tercümesi değil, *Musibetnamesi*'nden bazı parçaların tercümesi olduğu not edilmiştir.

36 İbrahim Kutluk «Kültür ve Dil tarihimizin yeni bir vesikası, Attar'ın *Esrarnâme tercümesi*», *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, II, İstanbul 1952, s. 125.

37 Ünver, *a.g.e.*, s. 6.

38 Parantezlerin içindeki italikle dizili ifadeler bana aittir (N. Azamat).

no. 481 (*doğrusu TY. 488*) de kayıtlı nüshalarda 800 (880?) de Tebriz'de yazıldığını gösteren beyitlerin bulunmayışını eserin Ahmedî'ye aidiyetinin delili olarak gösterir³⁹.

Esrarnâme'nin 880 tarihini taşıyan nüshalarında (msl. bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud 3656) tarih beyiti «*Tarih irmişdi sekiz yüz seksene/Dahi dört bin bile hicretten yine*» şeklindedir. Köprülü nüshasının tarih beyiti de muhtemelen böyle olmalıdır. Bu nüshalarda İ. Saip ve Ayasofya nüshalarındaki «yıl» kelimesi «bin'e» dönüştürülerek beyit anlamsız bir şekle büründürülmüştür. Tarih beyitinin müstensih ilâvesi olduğunu öne sürenler anlamsızlığı üzerinde durma gereği duymamışlardır. *Esrarnâme* nüshalarının bir çoğunda (msl. bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, 3653, 3803, İ.Ü. Ktp., TY. 488, 647, 3777, 4999, Topkapı, Bağdat 400/1) telif edildiği tarih ve yeri bildiren beyit yoktur. Bu nüshalar «Fâtihadır her söze âhir cevâb/Söz budur vallahi 'alemü bi's-savab» beyitiyle sona erer.

İ. Saip ve Ayasofya nüshalarının dışında eserin 884 te Tebriz'de yazıldığını gösteren beyitleri ihtiva eden iki nüshası daha bulunmaktadır. Şimdiye kadar bilinmeyen bu nüshalardan Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Ktp. (Yazma nr. 16) nüshasının son beyitinde (vr. 76b) «sekiz yüz seksen»den sonraki «seksen» kazanmaya çalışılmış, böylece Ahmedî'nin 815 olan ölüm tarihiyle eserin telif tarihi arasındaki çelişki giderilmek istenmiştir. Diğer nüsha İ.Ü. Ktp., AY 3817/2, vr. 63a-126a da bulunmakta olup

*Tarih irmişdi sekiz yüz seksene
Dahi dört yıl bile hicretten yine
Pencişembe günü oldu çün tamâm
Tarihiyle ihtitâmı ve's-selâm*

beyitlerinden sonra aynı vezinle yazılmış «Bu kitâbı çünki gördüm ben zaîf» mısraıyla başlayan ve müstensihin ilâvesi olduğu

*Târih irişmiş idi bin kırkbeşe
Yazdı kalem harf-i temmet bu işe
Bu zaife okunur beyne'l-enâm
Kim Mehemed Hacı Derviş Ali nâm*

39 Hasibe Mazioğlu, «Türk Edebiyatı (eski)», *Türk Ansiklopedisi*, İstanbul İstanbul 1983, XXIII, 92.

mısralarından açıkça anlaşılan 14 beyit yer almaktadır. Bu durumda eserin 884 (1479-80) te Tebriz'de telif edildiğini ve Osmanlı şairi Ahmedî'ye ait olmayacağını kabul etmek gerekmektedir.

Açıklanmaya çalışıldığı gibi, *Esrarnâme Tercümesi*'nin Ahmedî'ye ait olup olmadığı eserin telif edildiği tarih ve yerin tespitiyle ilgili görülerek dikkatler bu konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Konu, yukarıda bu açıdan ele alınarak çözüme kavuşturulmuş olmakla birlikte elimizde bu tespitimizi doğrulayacak önemli bir delil bulunmamaktadır; o da, tarih ve yer ihtiva eden ve etmeyen bütün *Esrarnâme Tercümesi* nüshalarında Halil Bey (Emir Halil) için yazılmış olduğunu gösteren beyitlerin mevcut olmasıdır. Bu delile eserin 884 tarihinde Tebriz'de yazılmış olduğunu şeklindeki tesbitimiz de eklenmelidir. Bu aşamada *Yûsuf u Zelîhâ* müellifi Akkoyunlu şairi Ahmedî ile ilgili tespitlerimizi bir kez daha hatırlatmak zorundayız: Ahmedî, *Yûsuf u Zelîhâ*'yı Tebriz'de 883-896 (1478-1490) yılları arasındaki bir tarihte Sufî Halil'in emriyle telif etmişti. Şimdi *Esrarnâme Tercüme'si* müellifi Ahmedî için de aynı şeyleri söylememiz gerekiyor: Aynı Ahmedî, Tebriz'de 884 (1470-80) tarihinde yine Sufî Halil için *Esrarnâme*'yi tercüme etmiştir.

**

Makale basılırken Sayın Doç. Dr. İsmail Erünsal, Ahmedî'nin *Yûsuf u Zelîhâ*'sının bir başka nüshasının Brill yayınevi tarafından satışa çıkarıldığını yayınevinin katoloğunda (*The Middle East*, 568, October 1987, nr. 705) görüp haber vermiştir. Katalogtaki bilgilere göre bu nüshanın tavsifi şöyledir : 1a-145b *Yusuf u Zelîha*, cilt : meşin, tamir görmüş; yazı : nesih; satır : 17; İstinsah tarihi : 7 Muharrem 1033, 20 Muharrem 1033 (145b de); Müstensih : Cebrâîl, merdümân-ı Bitçan Aga. 145b-148a da «Dâstân-i İbrahim Halil kurban kerdan-i İsmâil» adlı bir manzûme.

سبب السنين و...
 تصبه ريسق و...
 امر استه الحزم الحليم و به سمن
 اول خداوند که در روی کا بیان ابر حبه و بر روی فولد به برکت
 مؤید ازواج خدیج ابر حکان قادر فهار حاکم و جبهات
 بیل صو بیتره اود دن جان ایمان چار عاصه برین شریف انسان ایمان
 آت کت نا ای شریف ایمان جمله اخیان که تین صد سز حسیا
 صلیت کتوت صفین تیلی قیا خدیج انکه تین صد سز حسیا
 هر که او کتبه عالمه قاسم لالت کل اشیا اذنی که تین صد سز حسیا
 عطیله عیاله اسمی خزان خوش شیخ جمله اشیا مویار
 جعفر و قل هو الله احد هه وینه و علی زانکه الصمد
 دن صقیق لیل یجهه فنا بر و کتیک لک کتوا احد
 خلق منه اولت عزیزت یف قران بر و خان اولدی انی انکاز
 اول کاز لایر کتوت خورش کتوت
 صدیق کتوتی اولیه کار دیکان صدیق کتوتی اولیه کار دیکان

Ahmedi, *Yâsuf u Zeliha*. MÜ Fen-Edebiyat Fak.
 Kktp., nr. 51. vr. 1b (baş).

طیار کتوت اسره اولدی قیلدی قیلدی
 مطلقا یه حایله اولان اولان
 نابیی بته دن یوز بیوک سلیح
 اخمدی بخور سلیح لیکته تیاغ
 شردی بو نظم سبب قیلدی یک
 بزوات ایدیکه هر یازک ایوی
 وادی مالک کتوت اضطراب
 قیصندی غنائین البتیه هوا
 قوت کتوت اسیری اشیا جانجا
 تهر کرد زینت قیای هو دیوی
 گنجی دیوی طافار صالشی صفا
 انوی بکه شایق سنی بلشیرن
 کتوت لاله کتوتی دز کتوت
 نامه اولمشور اسکا یلوی هوا اسکا اکرار انکته خیس

Ahmedi, *Yâsuf u Zeliha*, vr. 3a.

اهل بيته همي بنف باه اولسي نيم بويانده باكم
 هونو با جده هينته سزبانده . چون كوس دولتند سوزند
 سايي مطلق ايجان ازا كات هاسني ظالمان غايت يادت
 اكل بدمت هينته زهر بركه بجه بدمت هب زيان هلاك
 اقل حقه صحنكي دار استفا . اهل ظلم هينكي سب بجا
 هر كدامي دونه لطيفه آل . هر مقل دشمنه قهر جلال
 هنع امانت هقون اختيار . كه طبرندندي مگو خلك كان
 عدال داد ايزدي عالقه عام . فاندوب هكت بترين مقام
 دشمن بكوني شهريدياره كه قزدي خوشاخله بترين مقام
 صحنه ناسخ اويجه عدال داد . نامن با صبح اولقه ملاك
 اولندي محاسبه اكي همامه كه سبب فتنه كاهي
 كاه تاريخ حكماي . انده كاه اختيار اوي .
 كاه اخوان سناي جون خنده سوزندي مجلس اول
 كاه مزار ايا كاه كوه كو . كاه هلال ساهل
 كاه حقان ملوزون لطف . كاه هقون سزبانده سزبانده

باذل اولوشركه ايله دوبرو ماصنه سزبانده اونددي كو بگو
 صبحي سزبانده ايدوي ناله نك . بغير بغيري حسنه دن ايله نك
 كه بجه سوزان ايزدي قال ايله سوزيك خوشتر زيان كالي ايله
 خوش نظامه ايزدي عالم سزبانده . قوت بفقوب كادي مكن
 اوز اوي سلطنت باجوي روق . هكت بقادرف عراف اوله قوم
 ملك اوس هكت لومينا بيه . خريته و پيشه دي كه خوش جايله
 كاد ملك هم هكت اوز يا حياك . اولوشركه به كه يعقوب جان
 ملاف ابا ديه ستر كاي كزه حمل ايزدي چك كيه اول كسيز .
 سلطنت طغينه طغينه اوله . و پيشه دي كه بركه بركه ايتيان
 ماز اوي با حياك اول كك . قوش سزدي بركه بركه مغلان
 حصر تين اولي بركه بركه بركه . دن ايله اوز اولي بجه بجه
 دين دن ايهي كاهت بركه بركه . لله عداك اولوشركه ايتيان
 و بركه بركه بركه بركه بركه . صفتي عدال سزبانده بركه بركه
 صلح بركه ايزدي نك كاه . سايه سزبانده خوشتر بركه بركه بركه
 زبانه باغ خوش سايه . فانيه بركه بركه بركه بركه

فَاوَدَّكَ اَوْلَادِي مَلِكٌ يُوَدُّنَكَ تَقِي
 دِيدِي يَحْفَظُنِي نَبِيْ اَوْلَادِكُوْ
 اَوَّلَهُ مَلَكَتْ دُوْتَدِي نِيْطَام
 حَقِّكَ اَرَا فِي قَلْبِي سَوْنُ بُوْنَلِي
 دِيْلَرْمُ هَر بَرِيْنَه لَشْكُرُو يَرْمُ
 هَر بَرِي بَرِي مَلَكَتْ فَتَحْ اِيْنَه لَر
 سَنِي بَلُوْرِيْنِي دِيدِي اَوْلَادِيْنِي سُوْرِي
 بُوْنَلِي اِيْنَه لَر جُوْ تَكِي سُلْطَانِ سُوْلِي
 كِيُوْ اَوْلَادِيْ قَلْمُوْتِنَه اِيْدَه رُوْر
 كَالُوْكَ اِيْدِي اِيْ دَشْرَه وَاِلَهْمُ
 تَا شَجَاعَتِنَه كُوْر لَوْمُ حَالَمِيْنِي
 اَمْرِي قِيْلِي اَوْلَادِيْنِي بَدْرِي خِيْر
 كَدِيْلَرْمِيْنِي اِنْدَه دُوْر دِيْلَر قَامِي
 چِيْنَدِي كَه مَلِكُ اَوْلَادِيْنِي يَحْفَظُنِي
 بُوْنَلِي مَلِكُنِي تَحْفَظُنِي اِيْمَرِي قِيْرِي

اِيْرِي لَوْن لَوْن شُو كَتِيْلَه هِيْبِي
 نَا كَرْمُ يُوْسُوْنُ اِيْ كَانِ كُوْهِي
 سَا اَوْلَادُوْكَ تَحْفَظُنِي اِيْ هَامُ
 هَر بَرِي بَرِي بَرِي وَكَايْتِ سَرُوْرِي
 بُوْنَلِي سَرْحَدِي رُوْمَه كُوْنَدَه رَمُ
 كِرُوْبِيْنِ اَقْصَارِي رُوْمَه لِيْدِي لَر
 كُوْر قَبُوْلَه اِيْلَرْمِي بُوْنَلِي لَشْكُرِي
 لُطْفِ اِيْرُوْبِيْنِي بِيْنِ رُوْمَانِ اِيْلَدِي
 لَشْكُرِي نِيْلَه رُوْر هَمُ نِيْدَه رُوْر
 اَوِيْنَا سُوْنَلَرْمِي بَرِي بَرِيْلَه كُوْمَه كُوْمُ
 هَر بَرِي نِيْلَه نِيْلَه دُوْر اَحْوَالِ لَرِيْنِي
 اَنَه بَنَدِي لَر قَلْمُوْتِنَه وَاِلَهْمُ
 كَلِي تَفْوِجْ كُوْر كَلِي اِيْدِي اِيْ جُوْ
 تَا اِيْلَه اَوْلَادِيْنِي نَلْرِيْنِي بُوْر نَمَانِ
 مَالِكُ تَيَانِ اِيْلَه كُوْنَدِي مَسْكُرُ